

MEMÒRIA XI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LA COMUNITAT VALENCIANA (2023)

**Junta de la Secció d'Arqueologia
Col·legi de Professionals i Docents de la Cultura de
València i Castelló
Febrer 2024**



Secció Arqueologia
CDL València-Castelló

XI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LA COMUNITAT VALENCIANA (2023)



Les Jornades d'Arqueologia de la Comunitat Valenciana es varen celebrar els passats dies 14, 15 i 16 de desembre al Museu de Prehistòria de València.

Volem agrair, primer de tot, les facilitats, l'amabilitat i la familiaritat mostrada per tot el personal del Museu de Prehistòria i, especialment, per la seua directora, María Jesús de Pedro Michó.

A l'acte de presentació de les jornades varen assistir Olímpia Ferreiro Chicote, subdirectora de la Direcció General de Patrimoni Cultural, la directora del Museu de Prehistòria María Jesús de Pedro Michó, així com els representants dels deganats dels col·legis de València-Castelló i d'Alacant.

En aquesta edició, a l'habitual programa de comunicacions s'han incorporat dues taules redones per a debatre sobre criteris en les intervencions arqueològiques i el paper de la societat civil en la gestió i la promoció del patrimoni arqueològic.

Quant a les comunicacions, se'n van presentar un total de trenta-una, repartides en dos blocs, "Intervencions arqueològiques" i "Gestió i difusió del Patrimoni". Arqueòlogues i arqueòlegs de diferent procedència professional (món professional liberal, museus, servicis d'arqueologia i àmbit universitari) van aportar interessantíssimes novetats, que mostren algunes de les vies d'estudi i investigació que major interés susciten en el panorama actual valencià, on les èpoques medieval, moderna i contemporània van ser les més representades. Així, de les dèsset comunicacions dedicades exclusivament a intervencions, nou es van centrar en l'època medieval, tant dels períodes andalusí, com baixmedieval, i cinc a les èpoques moderna i contemporània, dos a l'època romana i una a la Prehistòria. Es va parlar d'urbanisme tant de grans ciutats (Llíria, València), com de viles i pobles (Ifach, Altea, Benigalip); castells (Plans, Corts, Eslida), edificis singulars (Casa de Sinyent, molí de l'Arròs de Borriana, celler de Trulls de Daüd a Llíria, clot de Neu de la Rabosa de Benifato), corrals, refugis de la Guerra Civil (Nules) i, de la Prehistòria, la cova sepulcral de l'edat del Bronze de L'Avenc de la Pineda d'Alcalà de Xivert.

En l'àmbit de gestió i difusió del patrimoni, les catorze comunicacions van mostrar el grandíssim esforç que les i els professionals de l'arqueologia estan duent a terme per la posada en valor, la difusió i l'aposta per la participació ciutadana. Projectes com la de l'Aula d'Arqueologia Mediterrània de la Universitat Jaume I, el pla de posada en valor de l'art rupestre, els jaciments ibèric del Castillejo de Losa del Obispo, la *mansio* Ildum de Vilanova d'Alcolea i el tardoantic de València la Vella, el Projecte Vrcevs Aquae de Tarragona, el molí califal de Roterós (València), El convent de Sant Guillem a Castielfabib, la casa natalícia de Jorge Juan i Santacília a Novelda, les inscripcions d'època Moderna de la ciutat de València, el projecte de divulgació digital XARQ, així com reflexions en matèria de memòria històrica.

Volem destacar el valor dels debats que van suscitar les dues taules redones, les quals es van incorporar com a novetat en esta edició. En la titulada "Intervencions arqueològiques. On? I per què?" van participar Consuelo Matamoros de Vila, Cap de Secció de Patrimoni Cultural de la Conselleria de Cultura; Sonia Gutiérrez Lloret, Catedràtica d'Arqueologia de la Universitat d'Alacant; Pepa Pascual Pacheco, arqueòloga municipal de València; i Fernando Cotino Vila, arqueòleg professional. Es parlà dels criteris que es segueixen a l'hora de la selecció de projectes en els diferents programes d'ajudes promogudes des de la Conselleria de Cultura; els projectes promoguts des de les universitats en particular la d'Alacant; es mostrà el model de les noves Àrees de Vigilància Arqueològica de la ciutat de València; la visió d'aquests temes des de l'arqueologia professional; i de l'ampli ventall de tipus de béns patrimonials en els quals intervindre des de l'arqueologia, en particular el de la incorporació de la arqueologia de l'arquitectura.

La segona taula redona, "La societat al centre de l'arqueologia", va comptar amb la participació de Begonya Soler Mayor, conservadora del Museu de Prehistòria de València i membre de l'equip de recerca PastWomen; Miguel Mezquida Fernández, co-director de l'Associació Científica ArqueoAntro; Ángel Portolés, gestor cultural i coordinador del Programa d'Extensió Universitària de la Universitat Jaume I de Castelló. Quan es parla de

Amb tot, l'objectiu d'aquestes jornades varen ser, justament, exposar les novetats arqueològiques donant visibilitat als projectes i investigacions vigents, però no solament. Es pretén que aquesta trobada anual es convertisca en un fòrum on reflexionar, repensar i debatre la disciplina arqueològica en totes les seues vessants (metodològica, pràctica, ètica, social) i un punt de trobada entre els professionals del patrimoni arqueològic i històric.





RESUMS DE LES COMUNICACIONS PRESENTADES A LES JORNADES D'ARQUEOLOGIA

XI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LA COMUNITAT VALENCIANA

14-16 de desembre de 2023

Museu de Prehistòria de València

RESUMS DE COMUNICACIONS

COMUNICACIONS: *Intervencions arqueològiques*

L'Avenc del Pinar (Alcalà de Xivert, Baix Maestrat). Una nova cavitat sepulcral del bronze antic rescatada de l'oblit.

Gustau Aguilera, Servei d'Arqueologia – Diputació de Castelló

Es presenta l'estudi dels materials arqueològics procedents de l'Avenc del Pinar, recollits sense mètode a finals de la dècada dels vuitanta del passat segle, i actualment dipositats al Museu de Castelló i a la Col·lecció Museogràfica d'Alcalà de Xivert.

L'estudi dels materials ens ha permés identificar decoracions característiques corresponents al bronze antic en algunes de les ceràmiques, així com la presència de restes humanes. A la comunicació es presentaran totes els materials disponibles, l'estudi antropològic, i la datació de C14 sobre una de les restes humanes. Finalment, es posarà en relació amb el jaciment de Santa Llúcia, recentment publicat, i en el context del bronze antic a Castelló.

El conjunto termal de la Puerta Este, recuperando e integrando la ciudad romana de Edeta.

Xavi Vidal Ferrús, Director Museu Arqueològic de Lliria

Las termas de la Puerta Este están en uno de los límites urbanos de la ciudad, el sector este, y estarían destinadas a dar servicio a la población que habitaba en este sector urbano al igual que ocurre con El Santuario y Termas de Mura.

Ocupan una superficie aproximada de 760 m², de los cuales 400 m² corresponden a la superficie edificada y los 300 m² restantes a las palestras o patios al aire libre.

Las termas de la Puerta Este, presentan, constructivamente y funcionalmente, unas características constructivas y tipológicas, itinerario lineal y retrógrado, similares a las del gran establecimiento termal doble del Santuario, del que dista apenas 300 m. lineales.

Pese a que se trata de un conjunto arqueológico no excavado en su totalidad, tras su delimitación y posterior levantamiento gráfico se puede plantear una propuesta de funcionalidad de las estancias que lo componen, así como definir el proyecto definitivo de integración y recuperación social.

A propòsit d'una nova inscripció romana localitzada en el Molí de Bas de Rafelcofer (La Safor, València).

Joan Cardona Escrivà, Arqueòleg

Miquel Sanchez Signes, Arqueòleg municipal de Lliria. Ajuntament de Lliria, València

Ja fa alguns anys, el Museu Arqueològic de Gandia – MAGa, i en concret el seu director llavors, Joan Cardona Escrivà, va tindre notícia de l'existència d'una llauda romana en molt bon estat de conservació inserida en el sol d'un partidor d'aigües en el lloc conegut com Molí de Bas, a la localitat saforenca de Rafelcofer. D'immediat, es va procedir a la seua documentació i començar les negociacions amb el propietari per a la seua extracció i posterior dipòsit bé al Museu Arqueològic d'Oliva, bé al de Gandia.

Dissortadament, aquestes negociacions no van arribar a un acord, i actualment la llauda roman al mateix lloc, protegida per una tanca metàl·lica. No obstant això, es va poder portar a terme el seu estudi gairebé complet, aconseguint identificar no sols una nova inscripció al terme de la Safor, sinó també una nova gens fins al moment desconeguda en aquest territori.

ÈPOCA ANDALUSINA

Reocupar los husun. El Castell de Planes en la conquesta feudal del Reino de Valencia a través de los nuevos datos arqueológicos.

José Luis Menendez Fueyo, MARQ Museo Arqueológico Provincial de Alicante

Joaquín Pina Mira, MARQ Museo Arqueológico Provincial de Alicante

Adela Sánchez Lardié, MARQ Museo Arqueológico Provincial de Alicante

Uno de los fenómenos más interesantes del proceso de conquista del antiguo reino medieval de Valencia será la reutilización de las estructuras de asentamiento de cronología andalusí existentes en el territorio, que será un proceso que discurrirá en paralelo a la creación de las poblaciones nuevas y villas de fundación *ex novo* creadas para el asentamiento de los colonos inmigrantes procedentes de varias zonas de la Corona de Aragón.

El Castell de Planes, ubicado en la montañosa comarca de El Comtat, al norte de la actual provincia de Alicante, permite analizar este proceso de colonización feudal a través de los datos arqueológicos obtenidos en el transcurso de las diferentes actuaciones que el Área de Arquitectura de la Diputación de Alicante, junto con el MARQ Museo Arqueológico de Alicante, han venido realizando en esta emblemática fortaleza de origen andalusí, fundada en la primera mitad del siglo XIII.

Las evidencias arqueológicas de estos últimos años de intervenciones muestran la existencia de un poblado estable, dotado de una trama urbana en la que se han podido localizar hasta 16 espacios domésticos dotados de hogares con una cultura material claramente adscrita al último período de dominio andalusí del territorio. Una vez se produce la conquista feudal durante la segunda mitad del siglo XIII, los espacios domésticos, lejos de amortizarse como ocurre en muchos otros *husun* del territorio, se reocupan por esos primeros colonos que descienden hasta esta zona para colonizarla.

El registro material y numismático recuperado en las excavaciones avala este planteamiento como una primera fase de reocupación del espacio castral, antes de que se produzca un inevitable transformación de *hīsn* islámico a un *castrum* con carácter feudal, dotado de una gran *domus* señorial que transforma completamente todo el espacio interior de la fortaleza, amortizando las estructuras andalusíes.

Intervencions en Benigalip (Pego).

Josep Pascual Beneyto, *Museu Arqueològic d'Ontinyent i la Vall d'Albaida*

Vicent Ferrero Martinez, *Arqueòleg*

Des de l'any 2004 hem estat realitzant tasques de seguiment arqueològic a la Finca de Benigalip a Pego. Aquest treballs venien motivats per que en el Catàleg de Bens Protegits realitzat l'any 1998 s'indicava de la existència de restes materials diverses la majoria andalusines. En un primer moment localitzàrem en la parcel·la 210 restes humanes (parcel·la en la que no s'ha intervingut). Encara que en superfície en la major part de la finca es poden veure restes materials de diversa cronologia majoritàriament romana i islàmica les 4 primeres intervencions foren negatives. Serà l'any 2018 quan en les rases de seguiment que feren en la parcel·la 219 aparegueren restes humanes en molt mal estat, l'any 2019 obrirem part d'aquesta parcel·la. En resum excavàrem 8 enterraments en un estat de conservació acceptable, 15 enterraments molt arrasats i un abocador andalusí.

ÈPOCA BAIX-MEDIEVAL

L'apropiació cristiana d'un raval andalusí: la Boatella (València).

Alexandre Mateu Picó, Contractat predoctoral a la Universitat de València

Tina Herreros, Arqueòloga professional

Desireé García, Arqueòloga professional

Aquesta comunicació pretén explicar de quina forma es va dur a terme l'apropiació cristiana dels espais urbans andalusins. Per a poder fer-ho, s'ha pres com a cas d'estudi el barri de la Boatella de València, una part important del qual va ser excavat entre el 2006 i el 2010 en el marc del PAI del Mercat. L'anàlisi de les estructures aparegudes durant la intervenció ha permès el coneixement detallat d'aquest raval andalusí, format majoritàriament per cases-pati construïdes de manera síncrona i organitzada, deixant entre elles carrers rectes. Després de la conquesta cristiana es dugué a terme una transformació completa dels espais residencials, que, tot i això, comportà la fossilització –amb modificacions– la xarxa viària prèvia. Aquests resultats, per tant, ens ajuden a entendre la materialitat del procés històric pel qual els musulmans van ser expulsats de la ciutat, que fou ocupada pels colonitzadors cristians.

La Puerta del Oeste de la Pobl medieval de Ifach (Calp, Alicante). Últimas novedades de la campaña de 2023.

José Luis Menendez Fueyo, MARQ Museo Arqueológico Provincial de Alicante

Joaquín Pina Mira, MARQ Museo Arqueológico Provincial de Alicante

La presente comunicación recoge el estudio de uno de los accesos al interior del yacimiento arqueológico de la Pobl medieval de Ifach, un asentamiento urbano feudal situado en las faldas del Penal d'Ifach (Calp, Alicante) en el que la Diputación de Alicante, a través del MARQ Museo Arqueológico de Alicante lleva trabajando de forma ininterrumpida en los últimos 18 años. Su estudio en profundidad permite plantear nuevas perspectivas de investigación y aportar más datos al debate sobre la fundación y desarrollo de la fundación del reino medieval de Valencia en los siglos XIII y XIV.

En este trabajo presentamos el estudio de este acceso una vez se ha completado la excavación del derrumbe que colmataba el vano de ingreso revelando la traza del arco de la puerta, pudiendo así poder reconstruir este ingreso cuando se plantee la futura puesta en valor del yacimiento. La Puerta del oeste debería servir para permitir el acceso a los espacios domésticos de los hombres y mujeres que poblaban la ciudad en el siglo XIV.

Establecer la propiedad, compartir el espacio. Las cerámicas con grafitos de la Pobra de Ifach (Calp, Alicante).

José Luis Menéndez Fueyo, MARQ Museo Arqueológico Provincial de Alicante

Joaquín Pina Mira, MARQ Museo Arqueológico Provincial de Alicante

La presente comunicación recoge una aproximación a los grafitos sobre cerámica documentados en el yacimiento arqueológico de la Pobra de Ifach, un asentamiento medieval situado en las faldas del Penyal d'Ifach (Calp, Alicante) en el que la Diputación de Alicante, a través del MARQ Museo Arqueológico de Alicante lleva trabajando de forma ininterrumpida en los últimos 18 años. Su estudio en profundidad permite plantear nuevas perspectivas de investigación y aportar más datos al debate sobre la fundación y desarrollo de la fundación del reino medieval de Valencia en los siglos XIII y XIV.

Durante un corto período de tiempo no superior a los 100 años, Ifach se convertirá en el primer núcleo con vocación urbana del *castrum* de Calp, primera fase de la necesaria concentración poblacional que los nuevos señores de la tierra, en nuestro caso, la casa de Lauria, exigía para ejercer una intensa explotación económica y un mayor control fiscal sobre los pobladores del territorio.

La Pobra de Ifach, por su abundante y variado registro arqueológico, es un paradigma de las *novas poblas* en abanico construidas como centros de asentamiento de los colonos desplazados hasta las zonas conquistadas procedentes de diferentes puntos de la Corona de Aragón. Su temprana destrucción producida en el año 1365, narrada por las fuentes y confirmada por la arqueología, siguió de una fase de progresivo abandono, hasta inicios del siglo XV como establece la arqueología y una buena parte de las dataciones radiocarbónicas realizadas sobre muestras óseas de su *cimiterium* o necrópolis.

En este trabajo presentamos el estudio de un importante conjunto con más de un centenar de piezas que recoge todos aquellos grafitos sobre recipientes cerámicos, atendiendo tanto al plano formal sobre el que se realizan, esto es, la tipología formal y funcional, como a su intencionalidad y aspectos técnicos. De todo ello se extraen unas primeras conclusiones preliminares en relación a sus patrones de distribución, funcionalidad y, sobre todo, a su origen, que en algunos casos, hemos podido relacionar con marcas de propiedad para su identificación y uso en espacios de uso colectivo.

Intervención arqueológica en el Castillo de Cortes o de La Pileta (Cortes de Pallás) para la fase I de consolidación.

Enrique Díes Cusí, Alizaz Coop. V.

Laura Martín Burgos, Alizaz Coop. V.

Rosario Serrano Pérez, Alizaz Coop. V.

José Tierno Richart, Alizaz Coop. V.

La caída en 2022 de parte del coronamiento de la torre de La Pileta (Cortes de Pallás), motivó la redacción de un proyecto de intervención de urgencia para consolidar las estructuras restantes y reponer las partes caídas por el arquitecto Tirso J. Ávila y el arquitecto-técnico Alberto Marco.

Este proyecto, convertido ya en la Fase I de intervención en el castillo de Cortes o de La Pileta, contaba con los resultados de las campañas que, bajo la dirección de José Luís Jiménez y Enrique Díes, se realizaron en los años 2006 y 2007. Aun así, en esta fase, llevada a cabo entre febrero y agosto de 2023 bajo la dirección de José Tierno y Enrique Díes, se ha ampliado la zona excavada para completar la zona de encuentro de la torre portal con la muralla.

Los resultados de la excavación y de la consolidación han aportado muchos datos sobre la construcción de la torre y sobre la evolución del castillo. En esta comunicación presentamos un resumen de todos ellos, así como los objetivos para la próxima fase de intervención.

Restauració i consolidació de la Torre Triangular del Castell d'Eslida.

Daniel Leal Vilches, Arqueólogo colegiado nº 16540

Francisco José Redondo Sanz, Arqueólogo colegiado nº 16544

En la present comunicació, es presentaran els resultats preliminars i els plantejaments inicials resultants de l'excavació arqueològica realitzada en els mesos de juliol i agost de 2023, dins del projecte de la FASE I del Pla director de Recuperació del Castell d'Eslida, aprovat l'any 2019. Aquest projecte se centra en la restauració de la torre triangular situada a l'est del recinte fortificat. A més, s'han realitzat diversos sondejos arqueològics fins a aconseguir cota estèril en el recinte superior (sobirà), pròxim a l'aljub. Amb això es pretén determinar la potència arqueològica existent en el recinte superior i intentar determinar la funcionalitat dels arcs apuntats existents en una xicoteta estada situada al costat de l'aljub, a l'oest de la torre principal de la fortalesa. Es presentaran les restes arqueològiques que han aparegut en aquests sondejos, permetent establir una seqüència d'ocupació aproximada, mancant seguir amb les investigacions de les següents fases del projecte de recuperació del Castell.

El Aula de Arqueología Mediterránea de la Universitat Jaume I: un foro abierto a los investigadores, docentes, estudiantes y a la sociedad en general.

José Manuel Melchor Monserrat (Museo Arqueológico de Burriana, nº Col. 13.260)

Elvira Safont Cruz (Universidad Politécnica de Valencia)

Josep Benedito Nuez (Universitat Jaume I de Castellón)

El Aula de Arqueología Mediterránea nace en el año 2022 de la colaboración entre la Universitat Jaume I de Castellón y el Museo Arqueológico de Burriana. El Aula canaliza sinergias procedentes de universidades extranjeras, centros de investigación, Diputación de Castellón o el Ayuntamiento de Burriana, y pretende servir de impulso para el desarrollo de proyectos y ser un nexo entre los investigadores, docentes, estudiantes y la sociedad en relación con la arqueología.

Entre las actividades desarrolladas por el Aula, están los seminarios internacionales sobre villas marítimas romanas, donde destacados especialistas se han reunido en la UJI, y cuyos resultados se publican en editoriales internacionales. Además el Aula, la Università di Macerata (Italia) y la Université de Lorraine (Francia) organizan el International Course on Archaeology and Cultures of the Ancient Mediterranean que proporciona a los estudiantes conocimiento de fundamentos teóricos, metodologías y técnicas arqueológicas, consiguiendo competencias dirigidas a la protección y difusión del patrimonio arqueológico en una dimensión transmediterránea.

La Casa del lloch de Sinyent, Polinyà del Xúquer. Un edificio gótico poco conocido.

Fernando Cotino Villa, Arqueólogo colegiado 14.398. CDL Castellón y Valencia

Maria Clausi Sifre, Arqueóloga colegiada 14.398. CDL Castellón y Valencia

Entre 2014 y 2019 tuvimos ocasión de llevar a cabo tres intervenciones de diferente tipo en relación con la Casa o Granja de Sinyent. Una prospección en 2014, sondeos arqueológicos un reconocimiento general del edificio en 2017 y el seguimiento de unos trabajos de restauración urgente en 2019. A raíz de los citados trabajos igualmente se colaboró en la redacción del Plan Especial de Protección del edificio.

Singularmente, en los trabajos de 2017 pudimos documentar los niveles de piso originales del edificio, al igual que ciertos elementos que permiten caracterizar parcialmente su planta original. Adicionalmente se llevó a cabo una inspección del edificio que permitió establecer ciertas pautas para su comprensión y supuso la localización de evidencias de pinturas de edad, en principio, medieval hasta el momento desconocidas.

Les muralles de Bellaguarda (Altea).

Juan Vicente Martín Devesa, Llicenciat en Història i Arqueòleg

El nucli històric de Bellaguarda era en origen una població medieval del segle XIV, les restes de la qual van estar engolides pel creixement del nucli urbà d'Altea. Tot el seu entorn està protegit per l'Ajuntament d'Altea dins del seu catàleg amb la denominació de Castellet de Bellaguarda (BIC 06). En 2008 es va realitzar la primera hipòtesi del seu traçat, però ha estat gràcies als seguiments arqueològics des de 2016 que s'han pogut detectar alguns vestigis dels llenços de la muralla medieval. Amb les últimes troballes hem pogut establir les dimensions bàsiques del mur i la seua tècnica constructiva. Per completar la informació en octubre de 2023 s'ha fet un anàlisi per refracció de raigs X vinculant els diferents trams i les restes de l'antic molí que es trobava fora muralles. Amb els resultats obtinguts ja podem establir una planta de la Bellaguarda medieval.

ÈPOCA MODERNA I CONTEMPORÀNIA

La importància de l'arqueologia de l'arquitectura en edificis recents: resultats de l'estudi previ arqueològic i cales muràries en el celler de Trulls de Daüd, a Lliria (València).

Miquel Sánchez Signes, Arqueòleg municipal de Lliria. Ajuntament de Lliria, València. Col·legiat número 3751 CDL Alacant

Vicente Iglesias Pardo, Arqueòleg professional. Col·legiat número 16601 CDL València i Castelló

Des de fa anys, l'arqueologia de l'arquitectura ha esdevingut una eina fonamental per a la comprensió dels edificis històrics abans d'escometre una intervenció de rehabilitació o de restauració en ells. La col·laboració amb els arquitectes projectistes es converteix en un fet molt necessari per a assolir els resultats més adequats, fins i tot en edificis sense una excessiva antiguitat. És el cas del celler llerià conegut com Trulls de Daüd, una edificació la cronologia de la qual se situava cap al segle XVIII, però sense gaire informació sobre el seu origen, evolució arquitectònica o construcció. La realització en 2022 de diverses cales muràries i la lectura integral de l'immoble han permés la seua interpretació històrica i constructiva, i l'adaptació del projecte de rehabilitació per fases a les dades obtingudes. Es presenten aquests resultats i un repàs a la història d'aquest important edifici patrimonial de Lliria.

Estudi i restauració del Clot de neu del Pas de la Rabosa de Benifato (Alacant).

Juan Vicente Martín Devesa, Llicenciat en Història i Arqueòleg

Els clots de neu eren dipòsits de captació i conservació de neu sense coberta permanent, de menor capacitat que les grans caves o pous coberts amb cúpula.

En el marc del programa de catalogació i difusió del patrimoni en pedra seca de la Generalitat Valenciana (DOGV nº 9542 de 27.02.2023) per la recuperació, manteniment, conservació i protecció de l'arquitectura de pedra en sec al nostre territori, s'han portat endavant els treballs de restauració en pedra seca del "Clot de neu del pas de la Rabosa" al terme municipal de Benifato (Núm. exp. CUPESE.2023.03.17).

Aquesta intervenció ha comptat amb seguiment arqueològic el que ens ha permès documentar i analitzar les tècniques constructives, els elements auxiliars, com les rampes d'accés o l'andana de càrrega, així com altres característiques d'aquestes peculiars estructures que van estar en funcionament a la Serra d'Aitana fins a principi del segle XX.

Arqueología del pastoreo: los corrales de Millares (Valencia) y su relación con los caminos óptimos y tradicionales.

Alexandra Valeria Martín Sidro, Empresa Arquivolta

Trinidad Martínez i Rubio, Empresa Arquivolta, número de colegiada 16531 CDL València i Castelló

Este trabajo pone su foco en los movimientos pastoriles en torno a Millares (Valencia) desde una perspectiva etnoarqueológica. Para ello, se ha llevado a cabo un estudio de los corrales del término y se ha analizado la relación que estos tienen con la red de caminos tradicionales del municipio, ambas dos estructuras clave en las actividades pastoriles. Por un lado se han analizado las características básicas de las construcciones: la ubicación y el entorno, el uso, las tipologías presentes, la técnica constructiva, la evolución y el estado de conservación. Por otro, respecto a las vías pecuarias, se ha estudiado su configuración, la ubicación de los corrales respecto a estas y su relación con los caminos óptimos calculados que articulan el territorio que hoy es el término municipal de Millares con los territorios vecinos, con el objetivo de establecer posibles pautas del movimiento pastoril.

La intervención arqueológica en el Molí del Arròs (Burriana-Castellón).

Andrea Zamarro Falcó, N° Col: 16721 (Universitat Jaume I)
José Manuel Melchor Monserrat, Museo Arqueológico de Burriana
Rosa Serra García, Museo Arqueológico de Burriana

Durante los trabajos arqueológicos relacionados con la urbanización PAI Sant Gregori Golf Burriana (Castellón) realizados a lo largo del año 2022 se llevó a cabo la intervención en el conocido como Molí de l'Arròs, un antiguo molino harinero conocido desde época Moderna y ubicado en el término municipal.

Este se encontraba arrasado en su parte superior desde principios del siglo XX.

En la excavación se documentaron una serie de cimentaciones correspondientes a parte del molino y su toma de agua, así como niveles de distintos periodos, estableciéndose dos fases constructivas relacionadas a priori con las épocas Bajomedieval, Moderna y Contemporánea. En los citados trabajos también se documentaron, se limpiaron y restauraron los restos de maquinaria y planchas de metal que formarían parte de un taller clandestino de falsificación de monedas, que probablemente estuvo en funcionamiento a finales del siglo XIX.

El refugio antiaéreo del convento: un nuevo hallazgo arqueológico de la Guerra Civil en Nules (Castellón).

Jose F. Albelda García, Arqueólogo, colegiado CDL nº 16.238

En octubre de 2023, se llevó a cabo una intervención por parte del equipo de Arqueocas en la plazuela del convento de los PP Carmelitas de Nules, con la intención de hallar el acceso a un refugio antiaéreo existente en el subsuelo. El hallazgo sorprendió a los técnicos, corporación municipal y vecinos debido al excelente estado de conservación de la estructura, lo que hizo que la prensa, radio y televisión se interesaran por el asunto, que ha tenido una gran repercusión mediática.

En esta comunicación mostraremos las imágenes del hallazgo y explicaremos el proceso y resultados preliminares de la intervención, que derivará en breve en un proyecto arquitectónico para la puesta en valor del refugio antiaéreo.

COMUNICACIONS: *Gestió i difusió del patrimoni*

El pla de posada en valor de l'art rupestre.

Pilar Vidal Monferrer, Directora del Parc Cultural Valltorta- Gassulla

En aquesta comunicació parlarem sobre un model de gestió-difusió que ha posat en valor l'art rupestre del territori valencià, tot i que ens centrarem en les comarques castellonenques. El Pla de Posada en Valor de l'Art Rupestre es va encetar al 2019, per tant, és moment de fer una valoració dels resultats per una banda i per altra pensem que és un model exportable a la gestió-difusió del patrimoni arqueològic.

En la comunicació explicarem com es va impulsar el projecte des de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport a partir de la problemàtica que manifestaven els municipis en relació als abrics d'art rupestre: molts dels indrets estan condicionats per a ser visitats, però, els municipis xicotets no disposaven de personal per fer la visita o no tenien guies especialitzats en la temàtica. Es tracta d'explicar els objectius que ens van plantejar, els recursos necessaris, el paper de l'administració, el disseny del pla, la coordinació i la difusió. Finalitzarem l'exposició parlant de la valoració i dels resultats del PPVAR.

El Patrimonio Arqueológico: una vía para dinamizar un territorio. El caso del yacimiento ibérico del Castillejo de Losa del Obispo.

Víctor M. Algarra Pardo, Gabinete de Arqueología Algarra y Berrocal, col. 13.482

El inicio de la recuperación del yacimiento ibérico del Castillejo de Losa del Obispo nace de una demanda social desde el marco local. Los profesionales de la arqueología, tras una valoración patrimonial, pueden y deben dar respuesta a esa petición de la ciudadanía. A partir de ese momento, la ruina pasa a ser un medio activo en la dinamización de un territorio. El objetivo es alcanzar el máximo conocimiento del Bien, asegurando el rigor científico, pero considerando que su gestión se ha de realizar desde una visión amplia y multidisciplinar, que se centre, a la vez que en sus restos materiales estrictos, en la mejora medioambiental y paisajística, en la mejora de la articulación del territorio y en el aprecio social del yacimiento. Teniendo en cuenta, además, que todas las actuaciones de recuperación arqueológica y puesta en valor deben regirse por el principio del máximo respeto por el medio ambiente y economía de recursos, por ello por una búsqueda de la mayor sostenibilidad de las acciones.

El projecte d'investigació, recuperació i posada en valor de la mansio Ildum (Vilanova d'Alcolea, Castelló).

Pablo García Borja, Universidad Nacional de Educación a Distancia. Centro asociado Alzira-València

David López Serrano, Estrats. Treballs d'Arqueologia S.L.

Joan Enric Palmer Broch, Arqueòleg. Investigador independent

Guillermo Pascual Berlanga, Universidad de Cádiz. Investigador Margarita Salas

Les restes arqueològiques que testimonien el pas de la via Augusta pel territori valencià no són abundants. En aquest sentit, en la Plana Alta els diferents estudis realitzats han permès establir una proposta acurada del seu traçat. Un dels jaciments utilitzats en aquests estudis és el de l'Hostalot (Vilanova d'Alcolea), identificat com la *mansio* Ildum, una de les postes oficials que l'imperi romà utilitzà per al correcte funcionament del sistema de comunicacions entre la capital i els diferents territoris de la Mediterrània. L'any 2018 l'ajuntament de Vilanova d'Alcolea va iniciar un projecte destinat a adquirir, investigar i dotar de valor cultural aquest jaciment arqueològic. Presentem un resum de les activitats realitzades fins la data i de les interpretacions que es deriven de les actuacions arqueològiques.

Arqueologia aplicada a la millora de la gestió de l'aigua o Projecte Vrcevs Acquae.

Esperança Huguet Enguita, Arqueòloga Professional, núm. de col·legiada 16.076

En aquesta comunicació s'abordarà com l'arqueologia pot contribuir a la millora de la gestió de l'aigua i la reducció d'envasos de plàstic amb el cas concret del Projecte *Vrcevs*, un projecte multidisciplinar, desenvolupat per iniciativa d'Ematsa, l'empresa d'aigua municipal de Tarragona, on una gerra d'inspiració romana, actualitzada i reelaborada, intenta incentivar el consum d'aigua de l'aixeta als restaurants i bars de l'antiga *Tarraco*.

Didàctica, gestió i divulgació del jaciment tardoantic de València la Vella (Riba-roja de Túria).

Belisa Tarín, Investigadora independent

Itziar Gutiérrez, Investigadora independent

Òscar Caldés Aquilué, Investigador predoctoral de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica

El projecte arqueològic de València la Vella arrancà la seva vida el 2016, mitjançant un conveni entre el Institut Català d'Arqueologia Clàssica i l'ajuntament de Riba-roja de Túria, amb l'objectiu de dinamitzar un jaciment que era una de les grans incògnites dins de l'arqueologia de l'entorn de València, així com integrar una proposta didàctica més dins del parc natural del riu Túria.

Amb aquesta voluntat des del projecte de València la Vella cada any es realitza un curs d'arqueologia cristiana i visigoda, on alumnes de diverses universitats estatals i europees aprenen durant tres setmanes a l'estiu sobre aspectes del món tardoantic. Durant el curs també tenen lloc xerrades divulgatives a Riba-roja, obertes al públic, així com una jornada de portes obertes.

Els darrers anys també s'ha implementat des de Riba-roja la festa del *dux*, en relació amb el palau del Pla de Nadal, residència del dux Teodomir, i on des del projecte també es busca una participació directa per a que la població local prengui consciència del seu passat.

Exposición y puesta en valor del molino califal de Roterós (València).

Paloma Berrocal Ruiz, Gabinete de Arqueología Algarra y Berrocal

En el año 1997 el SIAM de València descubrió los restos de dos cárcavas pertenecientes a un molino hidráulico de época califal ubicado en la ladera sur del Turia. La importancia de los restos llevó a la Administración a declararlos BIC y obligar a integrarlos en la futura construcción.

Nuestro trabajo ha consistido en realizar la excavación completa del solar y una puesta en valor de las cárcavas que han quedado integradas en el zaguán de la promoción privada de viviendas.

La puesta en valor ha sido el resultado de diversas conversaciones y negociaciones entre ayuntamiento-conselleria-promotora-equipo de dirección científica, resultado de las cuales podrá disfrutarse de una visita libre y gratuita de los restos en el interior de una promoción privada.

Inscripciones modernas en latín por las calles y edificios de Valencia.

Julián Espada Rodríguez

Ángel Alexandre

En diversas publicaciones se pueden encontrar las Inscripciones Romanas en las calles de Valencia-ciudad; pero por ellas también encontramos otros tantos epígrafes también en Latín, pero de época moderna, desde el s. XVII hasta tiempos relativamente recientes, en que el monumento conmemorativo epigráfico redactado en Latín le da mayor solemnidad. No es poca su presencia en nuestras calles, aunque deben de haber desaparecido algunas de ellas o están almacenadas, lo que ignoro. Es posible también que en mis indagaciones transeúntes se me haya pasado alguna.

XARQ: Espai de divulgació arqueològica.

Joaquim Botella Pascual, Arqueòleg i divulgador xarqdivulgacio@gmail.com, núm. Col·legiat: 16.612

La present comunicació es centrarà en el projecte de divulgació científica anomenat XARQ. Esta iniciativa té com a objectiu mostrar didàcticament què és l'arqueologia i crear consciència patrimonial a través de les xarxes socials — Instagram, Facebook, X (Twitter) i WordPress)—, en valencià. Explorarem com XARQ utilitza les xarxes socials i la web per a acostar l'arqueologia al públic en general, involucrant a la comunitat en l'exploració i

comprensió del nostre passat. Analitzarem el seu enfocament didàctic, accessible, amé i visual per despertar l'interés per l'arqueologia. Així mateix, com promociona el patrimoni cultural valencià en un ampli espectre d'audiències, i dona veu a la professió. I finalment, destacarem els problemes, desafiaments i oportunitats que enfronta XARQ en la seua missió d'acostar l'arqueologia a la societat actual.

El convento de San Guillermo en Castielfabib, un escenario de recuperación comunitaria.

Angela López Sabater, Arquitecta. Coordinadora de Didáctica Patrimonial en ARAE Patrimonio y Restauración SLP - araekids@gmail.com

Xavier Laumain, Arquitecto en ARAE Patrimonio y Restauración SLP xavier@arae.es

Carme Saüch Aparicio, Arqueóloga. TEA difusión cultural - tea@teadifusiocultural.com

Alvaro Vázquez Esparza, Arquitecto

El pasado verano, la Asociación Cultural de Castielfabib organizaba las decimoterceras jornadas de voluntariado en las ruinas de su antiguo convento de San Guillermo, del siglo XIV. Durante algo más de diez años grupos de voluntarios (veraneantes o vecinos de la población) han ayudado a, bajo supervisión técnica, excavar, clasificar y proteger los restos que yacían abandonados desde hace más de 100 años.

Este año ha sido la campaña más exitosa hasta la fecha. Se han descubierto numerosas piezas de yeso que decoraban los muros interiores de la iglesia (algo más de 200 unidades) y algunas pinturas murales. Pero lo más relevante son las estructuras arquitectónicas que, derrumbadas aunque completamente conservadas, nos dan pistas del momento del desmontaje del complejo conventual.

En estas jornadas de arqueología se fomenta la participación activa de la comunidad local, consiguiendo la sensibilización, compromiso, empoderamiento y preservación de su propio patrimonio y promoviendo un sentido de propiedad y conexión con su pasado.

La recuperación patrimonial de la casa natalicia de Jorge Juan y Santacilia en Novelda (Alicante). Vivienda de nobles en plena vida rural del Vinalopó.

Verónica Quiles López, Vocal de Patrimonio del CDL de Alicante

El seguimiento de la obra de rehabilitación y puesta en valor de la vivienda natalicia de Jorge Juan y Santacilia “El Fondonet” en Novelda (Alicante), ha permitido recuperar parte del patrimonio histórico y arqueológico que las fuentes documentales nos describían.

La primera actuación en la finca de los Juan, “El Fondó”, ha sido rescatar todos los procesos de producción dedicados a la elaboración de vino, aceite y uva pasa, entre otros.

La segunda ha sido la localización en un área más o menos de las mismas dimensiones de la actual casa y almazara, los restos de la vivienda que adquirió el bisabuelo de Jorge Juan, el Doctor Juan de Vergara a comienzos del siglo XVII. Documentamos muros de mampostería y tapial, grandes dovelas descontextualizadas y parte de la almazara primigenia y tinajas cerámicas qué, como mínimo, nos remontaría a los moriscos y abre una nueva línea de investigación sobre los espacios rurales irrigados y alquerías musulmanas.

Fer memòria des de l'arqueologia i els museus. L'exposició 'Arqueologia de la memòria. Les fosses de Paterna'.

Andrea Moreno Martín, Arqueòloga i gestora cultural

Tono Vizcaíno Estevan, Arqueòleg i gestor cultural

L'arqueologia és una ferramenta essencial en la construcció de la memòria democràtica. Recupera i estudia espais, cultura material, restes humanes i relats associats al nostre passat recent. I, entesa des d'un compromís social i públic, l'arqueologia, a més a més, té el potencial de contribuir a la creació d'escenaris de reflexió col·lectiva i a la construcció de nous relats. En aquesta comunicació, partim del projecte expositiu 'Arqueologia de la memòria. Les fosses de Paterna', desenvolupat al Museu de Prehistòria de València, per a parlar sobre els reptes i la necessitat d'abordar un passat traumàtic –com és el de la repressió franquista de postguerra– des del marc epistemològic de l'arqueologia forense i a través del llenguatge expositiu.

Recuperación de la Memoria Histórica. ¿Qué y para quién?

Alma Lerma Guijarro, Palimpsestos (Revista), N.º Col.: 16706

Últimamente está en auge el concepto de “Recuperación de la Memoria Histórica”, pero qué es y qué conlleva y para qué y quién se hace es un punto a reflexionar. Esta comunicación pretende reflexionar sobre dicha forma y finalidad de estudios e intervenciones que, tras pasar por ese proceso de recuperación se difunde en el presente de forma sesgada y bajo intereses muy claros. El objeto de estudio principal de la comunicación, aunque se mencionarán otros, es el caso de la excavación de las chabolas de la Calle Pironcelli en Vallekas – Madrid, que para recuperar y dignificar la memoria de las antiguas chabolistas de esa parcela a través de la excavación y estudio de sus restos, echaron previamente a actuales chabolistas que ocupaban y vivían en dicha parcela.

La Planificación de los talleres didácticos del Museo Dámaso Navarro de Petrer. Un ejemplo de coordinación entre la concejalía de educación y el museo.

Fernando E. Tendero Fernández

Rosa M. Delegido García

Ayuntamiento de Petrer

Desde hace más de una década, la Concejalía de Educación del Ayuntamiento de Petrer coordina los talleres municipales que ofertan las distintas áreas y concejalías a los centros educativos de la villa. En esta oferta se encuentran los talleres didácticos de temática histórica y patrimonial que prepara el Museo Dámaso Navarro para los distintos ciclos, desde infantil a bachillerato, que se realizan en los monumentos, centro histórico, aulas o en el propio museo.

La presente comunicación muestra la gestión que anualmente se realiza al inicio de cada curso escolar para que se coordine al profesorado de los centros educativos petrerenses con el equipo técnico del Museo Dámaso Navarro, para realizar las actividades a lo largo del curso. Con ello se consigue establecer una comunicación directa entre el profesorado interesado en los talleres y el museo, agilizando las reservas de los mismos y estableciendo la planificación de actividades a lo largo de todo el curso.